

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Bakalářská práce

Daria Yakushkina

Přechodníkové vazby v češtině a v ruštině

Participles constructions in Czech and Russian

Praha 2012

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Hasil, Ph. D.

Poděkování

Děkuji především vedoucímu své práce panu PhDr. Jiřímu Hasilovi, Ph. D. za cenné rady a čas, který mi při konzultacích věnoval. Dále děkuji za podporu a trpělivost své rodině a všem blízkým.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

V Praze dne 2012

Anotace:

Tato bakalářská práce se zabývá přechodníkovými vazbami v češtině a v ruštině, zaměřuje se na jejich komparaci v obou jazycích. Cílem je najít společné rysy a rozdíly v základní terminologii, v tvoření a ve frekvenci výskytu přechodníků a přechodníkových vazeb v ruštině a v češtině. Ukázat hlavní způsoby jejich překladu z ruštiny do češtiny.

Klíčové pojmy:

Frekvence výskytu, konkurenční formy, přechodník, přechodníková konstrukce, přechodníková vazba, transgresiv.

Abstract:

This thesis deals with participles constructions in Czech and Russian, focuses on their comparison in both languages. The aim is to find the commonalities and differences in the basic terminology, formation and frequency of participles constructions in Russian and Czech and to demonstrate the main methods of their translation from one language to another.

Key words:

Competitive forms, frequency, participles, participles constructions, participles contexture, transgresiv.

Seznam použitých zkrátek:

PP- přechodník přítomný

PM- přechodník minulý

Obsah

Úvod	9
1. Vymezení přechodníků v systému jazyka.....	11
1.1 Základní pojmy a klasifikace	11
1.1.1 Čeština	11
1.1.2 Ruština	12
1.2 České a ruské přechodníky po stránce syntaktické.....	12
1.2.1 Čeština	12
1.2.2 Ruština	13
2. Tvoření přechodníků v češtině a v ruštině.....	15
2.1 Přechodník přítomný.....	15
2.1.1 Přechodník přítomný v češtině	15
2.1.2 Přechodník přítomný v ruštině.....	17
2.2 Přechodník minulý	18
2.2.1 Přechodník minulý v češtině.....	18
2.2.2 Přechodník minulý v ruštině	21
2.3 Srovnávací tabulka.....	23
3. Konkurenční formy přechodníků v češtině a ruštině	24
3.1 Konkurenční formy přechodníků v češtině.....	24
3.1.1 Souvětí souřadné.....	25
3.1.2 Souvětí podřadné	25
3.1.3 Slovesné podstatné jméno.....	26
3.1.4 Vazba s přídavným jménem	26
3.2 Konkurenční formy přechodníků v ruštině.....	26
3.3 Shody a rozdíly v užití konkurenčních forem přechodníků v češtině a ruštině ..	28
4. Frekvence přechodníků v dnešní češtině a ruštině	29
4.1 O přechodnících v současné češtině	29
4.2. O přechodnících v současné ruštině.....	35

4.3 Komparace výskytu přechodníků v obou jazycích	39
5. Překlad ruských přechodníků do češtiny	41
5.1 Překlad ruských transgresivů v beletrii	41
5.2 Základní způsoby překladu transgresivů	44
5.2.1 Překlad pomocí hlavní věty	45
5.2.2 Překlad pomocí větného členu	45
5.2.3 Překlad pomocí přechodníku	46
5.2.4 Překlad pomocí předložky nebo pomocí ustrnulých forem	47
5.2.5 Překlad pomocí vedlejší věty	47
Závěr	49
Seznam použité literatury:	52

Úvod

Pro každého, kdo má zájem o filologické nebo lingvistické obory a disciplíny, vždy existuje nějaký okruh oblíbených témat k diskuzi, stejně jako u jiných oborů a disciplín. Zakládat výběr tématu své bakalářské práce pouze na zajímavostech nebo osobní zálibě, je ale příliš sobecké a nepřijatelné. Proto téma této bakalářské práce je nejenom zajímavé a aktuální, ale užitečné a přínosné pro studium českého a ruského jazyka. Stejně tak je to přínosné čtení pro ty, kteří se zajímají o korpusovou lingvistiku.

Tématem této práce jsou přechodníky (transgresívy) a přechodníkové konstrukce v češtině a v ruštině, konkrétnější vymezení tohoto pojmu v systému jazyka, tvoření přechodníků jak v ruštině, tak i v češtině, konkurenční formy tohoto jazykového prostředku v moderní češtině a ruštině a také překlad ruských transgresivů do češtiny.

Problém překladu přechodníků je jednou z nejzákladnějších otázek rusko-českého a česko-ruského překladatelství a tlumočnictví. Důvodem je především odlišná frekvence výskytu tohoto jazykového jevu v obou jazycích.

Toto téma jsem si zvolila z několika důvodů. Jedním z nich je velký zájem o komparativní způsoby zkoumání obou jazyků, dalším je ten, že problematika překladu z ruštiny do češtiny a zpět bude vždy aktuální na území České republiky, protože politické, ekonomické a kulturní vztahy mezi oběma zeměmi jsou velmi blízké a pro oba státy důležité. Poslední je touha najít odpovědi na některé otázky, které mě zajímají. To vše bylo podnětem pro vytvoření této práce.

Cílem bakalářské práce je především porovnání přechodníků a pomoci budoucím generacím studentů Ústavu bohemistických studií a Ústavu vychodoevropských studií, mít větší přehled v dané problematice. Táto práce je koncipovaná z hlediska srovnávací neboli komparativní jazykovědy, nezkoumá pouze formální a funkční vlastnosti přechodníků, ale zamýšlí se nad rozdíly a shodami v tvoření a užití přechodníků ve dvou příbuzných

slovanských jazycích K ilustraci jednotlivých jevů poslouží jednoduché statistiky, které jsou zpracované v tabulkách.

V první části práce přechodníky vymezují v systému jazyka, vysvětlují základní pojmy, které se tohoto problému týkají. Pro tento účel je zvoleno porovnání několika gramatik a jazykových příruček. Veškerý materiál se čerpá z českých mluvnic a prací napsaných předními představiteli oboru: publikace Emila Dvořáka *Přechodníkové konstrukce v nové češtině* z roku 1978, *Čeština- řeč a jazyk* od Marie Čechové (2000) nebo *Česká mluvnice* od Aloise Jedličky a Bohuslava Havránka (1981) a další publikace.

Následující část práce je věnována tvoření přechodníků a podrobně rozebírá každý tvar, a to jak v češtině, tak i v ruštině. Pro větší názornost jsou na konci představeny výsledky jednoduchého výzkumu v závěrečné tabulce, která ukazuje zásadní shody a rozdíly. Rozsáhlá část práce má za cíl popsat a prozkoumat frekvenční rozdíly ve výskytu a užití přechodníků v moderní češtině a ruštině, v ní se využívaly znalosti v korpusové lingvistice a práce s jazykovými korpusy. Jelikož je známo, že přechodníky jsou tvarem ustupujícím, nemohly být nechány mimo pozornost i formy, kterými se nahrazují, formy konkurenční. Tomuto tématu je věnována celá kapitola, ve které se pracuje s texty z 19. století a s texty moderní doby.

Závěrečná kapitola se zabývá přímo překladem přechodníků z ruštiny do češtiny a zjišťuje a poukazuje jak na značné rozdíly, tak ovšem i na shody.

Analýza daného problému bude určitě přínosná pro zahraniční, obzvláště ruský mluvící, studenty oboru čeština pro cizince, slavistika a translatologie.

1. Vymezení přechodníků v systému jazyka

1.1 Základní pojmy a klasifikace

1.1.1 Čeština

Podle Emila Dvořáka (Dvořák, 1983, s. 9) „termínem přechodník (transgresív) označujeme morfologický prostředek – jmenný slovesný tvar s funkčním příznakem okolnostním, který vznikl ze slovanských aktivních participií přítomných a přeteritálních, i přechodník ustrnulý (transgresív absolutní)“. Jednoduše řečeno je to tvar slovesa vyjadřující současně probíhající nebo navazující děje. Za autora českého slova přechodník je považován Jan Gebauer.

Přechodník slouží k zhuštění věty. V češtině vyjadřují vid, slovesný rod, čas a jmenné kategorie substantiva, s nímž se shodují (Čechová, 2000, s. 223).

Rozlišujeme:

- přechodník přítomný, který označuje děj současný s dějem hlavním
- přechodník minulý, který označuje děj předčasný ve vztahu k ději hlavnímu

„V češtině se k tomuto základnímu dělení často připojuje i přechodník ustrnulý, neboli absolutní, rozumí se jím přechodníkový tvar, který má slovesný charakter oslabený. Některé přechodníkové tvary ustrnulý do podoby předložek a příslovcí: *vyjma, vyjmouc, vyjímajíc, vyjímaje, počínaje, chtě nechtě, chtíc nechtíc, takřka, takříkajíc, stoje, leže, kleče, sedě, vstoje, vleže, vkleče, vsedě, vstávaje, lehaje, soudě, soudíc, nehledě, nehledíc, nemluvě, vycházeje, vycházejíc, zahrnuje, zahrnujíc, nedbaje, nedbajíc*“ (Dvořák, 1983 s.221).

Z přechodníků se odvozují i slovesná přídavná jména, nazývaná tež zpřídavnělé přechodníky. Rozlišujeme dva typy zpřídavnělých přechodníků.

- ze současného přechodníku (*jdoucí, běžící, tisknoucí*)
- z předčasného přechodníku (*přinesší, přišedší*)

1.1.2 Ruština

Деепричастия (přechodníky) v ruštině jsou neosobní formy sloves, které se ve své formální a funkční stránce blíží k příslovci. Označují buď děj současný s dějem hlavním деепричастия одновременности (přechodník přítomný), nebo předčasný ve vztahu k ději hlavnímu деепричастие неодновременности (přechodník minulý). V ruštině přechodníky nevyjadřují ani rod, ani číslo, pouze slovesný vid (Adamec a kol., 2003, s. 86).

V ruštině se k tomuto základnímu dělení přiřazují i přechodníky od sloves zvratných (умылся-умываясь, разделся-раздеваясь) (Двувидовые глаголы, online, cit. 27. 11. 2011).

1.2 České a ruské přechodníky po stránce syntaktické

1.2.1 Čeština

V češtině jsou transgresívy v syntaktickém vztahu determinace k podmětu věty i k přísudkovému slovesu, a proto je pokládáme za doplněk neboli atribut verbální. *Karel chodě po zahradě, trhal květiny. Pasterci, dokouřivše své dýmky, ulehli k spánku. Vylil kávu na knihu, zašpiniv všechny stránky.* Ve většině případů se přechodníky a přechodníkové konstrukce ve větě oddělují čárkami. „Podle našeho názoru by současnou normu nejlépe vystihovala kodifikace, která by stanovila, že přechodníky se většinou oddělují čárkami, t.j. která by výslovně nerozlišovala transgresívy volně a těsně připojené ani rozvitě a nerozvitě, ale připouštěla by možnost přechodníky interpunkčně neoddělit“ (Dvořák, 1983, s. 26).

Přestože přechodníkové konstrukce mají charakter doplňku, nevymezuje to jejich syntaktickou platnost dostatečně. Jak píše E. Dvořák: „Přechodníková konstrukce je totiž přechodným útvarem mezi větným členem a větou – polovětnou (polopredikativní) konstrukcí“ (Dvořák, 1983, s. 12).

Pořádek slov, neboli postavení přechodníkové konstrukce ve větě, je dán obecnými zákonitostmi: aktuálním členěním a sémantickou závazností jednotlivých komponentů věty, časovým sledem děje, rozsahem transgresiv a také zásadou, že jsou-li ve větě dvě slovesa se stejným podmětem, transgresivum stává zpravidla u prvního z nich (Dvořák, 1983, s. 19).

1.2.2 Ruština

Přechodníky ve spisovné ruštině mají funkci příslovečného určení, jsou to slovesná příslovce. Vyjadřují vedlejší děj konaný podmíněm. Blíže určují okolnosti hlavního děje, mohou probíhat vedle hlavního děje, zachovávají některé slovesné kategorie, například vid a slovesnou vazbu. Proto mají ve větě zvláštní postavení – bývají polovětnými útvary (Bauer, 1960 s. 166).

Polovětné útvary se uplatňují při výstavbě ruské věty, svou obsahovou závažností a většinou též intonační samostatností připomínají větu. Příkladem jsou i obraty s přechodníky. Nejčastější případy jsou:

- Činitel přechodníkového děje je ve větě jejím mluvnickým podmíněm. Tyto případy jsou nejčastější: *Оттолкнув меня, бабушка бросилась к двери. Babička mě odstrčila a vrhla se ke dveřím.*
- Činitel přechodníkového děje není ve větě jejím mluvnickým podmíněm. Tyto případy jsou méně časté a ruština se jimi od češtiny liší. *В этом можно убедиться, проделав простой опыт. О том се lze přesvědčit, выконá-ли се простý pokus* (Bauer, 1960, s. 307 – 308).

Najít přechodník nebo přechodníkovou konstrukci v ruském textu nebo větě je poměrně snadné. Odpovídají na otázku *что делая, что сделав?* Přechodníková konstrukce představuje přechodník se závislými slovy. Samotný přechodník, stejně jako přechodníková konstrukce, se ve větě odděluje čárkami, bez ohledu na to, v jaké pozici stojí slovo nadřazené, v tomto případě je to nejčastěji predikát. Výjimečně transgresivy mohou být připojeny těsně a v tomto případě se čárkou neoddělují: *Все слушали эту песню молча. Naslouchali této písni mlčky. Они работали спустя рукава. Pracují ledabyle* (Bauer, 1960, s. 429).

Přechodníkové obraty v ruštině jakožto příslovečná určení, mohou vyjadřovat: průvodní okolnost, časové určení, vztah způsobový, podmínku, přípustku, v ojedinělých případech vztah příčinný, účelový a účinkový.

Tab. 1: Přechodníkové obraty v ruštině

průvodní okolnost	Она подошла к нему, приглядываясь с любопытством.	Přistoupila k němu a zvědavě si ho prohlížela.
časové určení	Сказав всё, она кивнет головой и уйдёт.	Až všechno řekne, kývne hlavou a odejde.
způsob	Он поздоровался, кивнув головой.	Pozdravil kývnutím hlavy.
podmínka	Болтая с тобой, грибов не наберешь.	Když s tebou bude člověk klábosit, tak žádné houby nenashbírá.
přípustka	Работая по десять часов в день, он успевал заниматься спортом	Ačkoli pracoval deset hodin denně, stačil se věnovat sportu.
příčina	Не имея другой возможности, мы остались там ночевать.	Poněvadž jsme neměli jinou možnost, zůstali jsme tam na noc.
účel	Люди разбежались, спасая жизнь.	Lidé se rozutekli, aby si zachránili život.
účinek	Что-то огромное билось в реке, вздымая воду волнами.	V řece sebou házelo cosi ohromného, co způsobovalo na vodě velké vlny.

Zdroj: Bauer, 1960, s. 309 – 311

Z výše uvedených příkladů je patrné, že v některých případech se ruské přechodníky do češtiny překládají jinak než přechodníkem. Touto problematikou se budeme zabývat ale později, a to v třetí a páté kapitole.

2. Tvoření přechodníků v češtině a v ruštině.

2.1 Přechodník přítomný

2.1.1 Přechodník přítomný v češtině

Přechodník přítomný (dále jen PP) se v češtině tvoří (zpravidla od sloves nedokonavých) od kmene přítomného, tj. od části slovesa ve 3. os. č. mn. přítomného času po odtržení koncovky (např. *nes-ou*, *sázej-í*). K přítomnému kmeni se připojují dva soubory přípon (Čechová, 2000, s. 223).

Tab. 2: První soubor přípon pro PP

Jednotné číslo			Množné číslo		
M	F	N	M	F	N
-a	-ouc	-ouc	-ouce	-ouce	-ouce

Zdroj: Čechová, 2000, s. 223

- -a pro mužský rod jednotného čísla
- -ouc pro ženský a střední rod jednotného čísla
- -ouce pro množné číslo

Tento soubor přípon se připojuje ke slovesům, u kterých 3. osoba množného čísla končí na -ou.

Tab. 3: Příklady PP s prvním souborem přípon

Sloveso 3.osoba mn.č.	Přechodník			
	Jednotné číslo			Množné číslo
	M	F	N	
Oni perou	pera	perouc	perouc	perouce
Oni berou	bera	berouc	berouc	berouce
Oni jdou	jda	jdouc	jdouc	jdouce

Zdroj: Čechová, 2000, s. 223

Tab. 4: Druhý soubor přípon pro PP

Jednotné číslo			Množné číslo		
M	F	N	M	F	N
-ě/e	-íc	-íc	-íce	-íce	-íce

Zdroj: Čechová, 2000, s. 224

- -ě/e pro mužský rod jednotného čísla
- -íc pro ženský a střední rod jednotného čísla
- -íce pro množné číslo

Tento soubor přípon se připojuje ke kmeni sloves, která ve 3. os. mn. č. končí na *-í* popř. *-í/ou*.

Tab. 5: Příklady PP s druhým souborem přípon

Sloveso 3.osoba mn.č.	Přechodník			
	Jednotné číslo			Množné číslo
	M	F	N	
Oni kryjí/kryjou	kryje	kryjíc	kryjíc	kryjíce
Oni kupují/kupujou	kupuje	kupujíc	kupujíc	kupujíce
Oni prosí	prose	prosíc	prosíc	prosíce
Oni volají	volaje	volajíc	volajíc	volajíce

Zdroj: Čechová, 2000, s. 224

Slovesa, která mají dvojí podobu kmene v 3. os. mn. č., např. *miz-i/mizej-í*, mají zpravidla tuto dvojí podobu kmene i v přechodníku *mize/mizeje*. U sloves jako *kopat* (*kope/kopá, kopou/kopají*), *kousat* (*kouše/kousá, koušou/kousají*) má však přechodník naprostou většinou jen tvary s *-aj-*, tj. *kopaje, kousaje* atd.

Pro vyjádření předčasnosti v budoucnosti slouží v knižním jazyce formy utvořené pomocí přípon přechodníku přítomného, ale od dokonavých sloves: např. *Přinesa domů čerstvý chléb, budu se moci spokojeně navečeřet* (Čechová, 2000, s. 223).

2.1.2 Přechodník přítomný v ruštině

Přechodník přítomný nebo-лі депричастіе несовершенного вида se v ruštině, na rozdíl od češtiny, nemění ani podle rodu, ani podle čísla. Tvoří se od nedokonavých sloves, po odtržení osobní koncovky v 1. osobě jednotného čísla. Po odtržení této koncovky se ke kmeni připojují přípony *-я* a *-а*, přípona *-а* po konsonantech *ж, ш, ч, щ*, v ostatních případech se většinou používá koncovka *-я*.

- *работаю* → *работая*, *гуляю* → *гуляя*, *стою* → *стоя*, *держу* → *держа*, *стучу* → *стуча*, *лежу* → *лѣжа*, *смотрю* → *смотря*, *кричу* → *крича*, *ворчу* → *ворча*

Od některých sloves v ruštině nelze utvořit přechodník přítomný:

- kmen je pouze z konsonantů: *шьют*, *льют*, *жмут*, *ткнут*
- kmen končí na *-з*, *-к*: *бегут*, *текут*
- s příponou *-ну*: *мерзнут*, *тянут*
- kmen přítomný končí na sykavku, a zároveň v infinitivu kmen končí na *з*, *с*, *ст*, *х*: *мажут* – *мазать*, *пишут* – *писать*, *пашут* – *пахать*

Přechodníky odvozené od sloves: *лезть*, *бежать*, *ехать*, *хотеть*, *драть*, *звать*, *петь*, *гнить* se nepoužívají. Sloveso *быть* má přechodník *будучи* (Balcar, 1999, s. 93).

Z výše uvedených příkladů a informací z českých a ruských gramatik je zřejmé, že tvoření českých přítomných přechodníků je mnohem náročnější než tvoření v ruštině. Dále rozebereme tvoření přechodníků minulých a na konci této kapitoly porovnáme formy transgresivů v obou jazycích. Sestavíme tabulku shod a odlišností při tvoření.

2.2 Přechodník minulý

2.2.1 Přechodník minulý v češtině

Přechodník minulý (aktivní, dále jenom PM) se tvoří od kmene minulého (obvykle jen sloves dokonavých), tj. části slovesa ve tvaru l-ového příděstí po odtržení přípony *-l* (*-la*, *-lo*, *-li*, *-ly*, *-la*), např. *принес-л*, *себра-л*. K minulému kmeni se připojují dva soubory přípon (Čechová, 2000, s. 224).

Tab. 6: První soubor přípon pro PM

Jednotné číslo			Množné číslo		
M	F	N	M	F	N
-0	-ši	-ši	-še	-še	-še

Zdroj: Čechová, 2000, s. 224

- -0 pro mužský rod jednotného čísla
- -ši pro ženský a střední rod jednotného čísla
- -še pro množné číslo

Tento soubor přípon se připojuje ke slovesům s minulým kmenem zakončeným na souhlásku.

Tab. 7: Příklady PM s prvním souborem přípon

Sloveso 3 osoba jednotné číslo minulý čas	Přechodník			
	Jednotné číslo			Množné číslo
	M	F	N	
přinesl	přines	přinesši	přinesši	přinesše
četl	čet	četši	četši	četše
vznesl	vznes	vznesši	vznesši	vznesše

Zdroj: Čechová, 2000, s. 224

Tab. 8: Druhý soubor přípon pro PM

Jednotné číslo			Množné číslo		
M	F	N	M	F	N
-v	-vši	-vši	-vše	-vše	-vše

Zdroj: Čechová, 2000, s. 224

- -v pro mužský rod jednotného čísla
- -vši pro ženský a střední rod jednotného čísla
- -vše pro množné číslo

Tento soubor přípon se připojuje ke slovesům s minulým kmenem na samohlásku.

Tab. 9: Příklady PM s druhým souborem přípon

sloveso 3. osoba jednotné číslo minulý čas	přechodník				množné číslo
	jednotné číslo				
	M	F	N		
vzal	vzav	vzavši	vzavši		vzavše
sebral	sebrav	sebravši	sebravši		sebravše
vystěhoval	vystěhovav	vystěhovavši	vystěhovavši		vystěhovavše
poprosil	poprosiv	poprosivši	poprosivši		poprosivše

Zdroj: Čechová, 2000, s. 224

Blíže informace o obtížnějších případech tvoření PM najdeme v internetové jazykové příručce Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR „U sloves typu „tisknout“ se přechodník minulý, dnes již vždy, tvoří od kmene minulého rozšířeného o příponu *-nu-* (a to i v těch případech, kdy přičestí minulé je bez *-nu-*), srov. např. *dosáhl* → *dosáh+nu+v/vši/vše*, *nastydl* → *nastydnuv*, *povšiml* → *povšimnuv*, *uschl* → *uschnuv*, *upadl* → *upadnuv*, *vytiskl* →

vytisknuv, zvládl → *zvládnuv, zdvihl* → *zdvihnuv*). Původní podoby (např. *upad, upadši, upadše, zdvih, zdvihši, zdvihše*), které se vyskytovaly i ve starší umělecké literatuře jen zřídka, zcela zastaraly.

Slovesa typu „začít (tnout)“, která mají dvojí podobu kmene minulého, mají také dvojí podobu přechodníku minulého, např. *najal/najmul* → *najav/najmuv, objal/obejmul* → *objav/obejmuv, vyňal/vyjmul* → *vyňav/vyjmuv*. Členy dublet jsou téměř vždy diferencovány stylově a zčásti též významově. Slohové rozlišení se děje na ose hovorovost – neutrálnost – knižnost. Přechodník minulý od dokonavých sloves utvořených od slovesa *jít* (např. *odejít, přijít, vyjít*) má tvar končící na *-šed, -šedši, -šedše* (např. *odešed, odešedši, odešedše*).

Minulý přechodník od sloves nedokonavých byl vždy pouze ojedinelý, z toho důvodu se s ním běžně nesetkáváme a mluvnické jevy zmiňují jen okrajově (některé vůbec). Dnes se dochoval pouze u slovesa *být* (*byv, byvši, byvše*).

Od sloves obouvidových můžeme tvořit přechodník přítomný i přechodník minulý. Slovesa obouvidová jsou podle kontextu buď dokonavá, nebo nedokonavá. K obouvidovým slovesům patří jen malý počet sloves domácích (např. *jmenovat, obětovat*), ale zato četné množství sloves přejatých končících na *-ovat* (např. *absolvovat, habilitovat, prezentovat, separovat, verbalizovat*)“ (Internetová jazyková příručka, online, cit. 20. 02. 2012).

2.2.2 Přechodník minulý v ruštině

Přechodník minulý, neboli *деепричастие совершенного вида* se v ruštině, stejně jako přechodník přítomný, na rozdíl od češtiny nemění ani podle rodu, ani podle čísla. Tvoří se od sloves dokonavých, a to od kmene minulého buď příponou *-в, -вши*, a nemá-li minulý čas mužského rodu příponu *-л*, příponou *-ши*. Přípony *-в, -вши* se mohou používat rovnocenně. I když teď už sufix *-вши* pomalu ustupuje a občas zní archaicky.

Přízvuk u transgresívů je na stejném místě jako v minulém čase. Jsou také formy přechodníků od zvratných sloves, které se tvoří pomocí přípony *-вшишь* (Balcar, 1999, s. 93).

Tab.10: PM v ruštině

kmen minulý	sufix	přechodník	zvratné sloveso	přechodník od zvratného slovesa
принес	-ши	принёсши	-----	-----
умыл	-в , -вши	умывши	умываться	умывшись
сделал	-в , -вши	сделав,сделавши	-----	-----
проговорил	-в , -вши	проговорив, проговоривши	проговориться	проговорившись
крикнул	-в, -вши	крикнув, крикнувши	-----	-----
вырос	-ши	выросши	-----	-----

Zdroj: Balcar, 1999, s. 93

Přechodník minulý od dokonavých sloves utvořených od nedokonavého slovesa *идти* (*подойти, обойти, зайти*) je v ruštině zakončen na *-дя* (*подойдя, обойдя, зайдя*). Připomíná přechodník přítomný, ale označuje děj předešlý.

V ruštině můžeme od sloves obouvidových tvořit přechodníky jak přítomné, tak minulé, stejně jako v češtině jsou to ve většině případů slova přejatá se sufixem *-ова* (*презентовать, реабилитировать, военизировать*) a pouze ojediněle domácí slova (*женить, велеть, казнить*).

Ruské деепричастия a české trangresívy jsou si ve svém tvoření podobné. Jsou mezi nimi ale velké rozdíly například v tom, že se v ruštině číslo a rod nijak nerozlišují. Jsou také určité výjimky a zvláštnosti vyskytující se pouze v jednom z jazyků. Pokusíme se shrnout celý systém tvoření přechodníků v obou jazycích.

2.3 Srovnávací tabulka

Tab. 11 Srovnávací tabulka tvoření přechodníků v češtině a ruštině

	čeština				ruština	
vid	dokonavý/nedokonavý				dokonavý/nedokonavý	
kmen přítomný	3. osoba plurálu prezentu po odtržení koncovky				1. osoba singuláru prezentu po odtržení koncovky	
kmen minulý	l-ové příčestí po odtržení přípony -l				minulé příčestí po odtržení přípony -l	
rod	maskulinum, femininum, neutrum				nerozlišuje se	
číslo	jednotné, množné				nerozlišuje se	
přechodník přítomný	tvoří se od kmene přítomného				tvoří se od kmene přítomného	
sufixy	singulár			plurál	-а	-я
	M	F	N			
	-а	-ouc	-ouce	-ouce	по ж,ш,ч,щ	v ostatních případech
	-ě/e	-íc	-íc	-íce		
přechodník minulý	tvoří se od kmene minulého				tvoří se od kmene minulého	
sufixy	singulár			plurál	-ши	-в, -вши
	M	F	N			
	-о	-ši	-ši	-še	Nemá-li minulé příčestí sufix -l	v ostatních případech
	-v	-vši	-vši	-vše		

Zdroj: Čechová, 2000, s. 223 – 224; Balcar, 1999, s. 93 – 94

3. Konkurenční formy přechodníků v češtině a ruštině

3.1 Konkurenční formy přechodníků v češtině

„...Je přechodník útvar stále živý, aspoň v jazyce psaném, či je to útvar už zastaralý, bez života, gramatická zkamenělina? O tuto otázku bývají spory největší, neboť jsou tu zřejmě dva tábory lidí, které mají o této věci mínění právě opačné, a je těžko odhadnout, který z nich je silnější. Ti, kdo mají blíže k jazyku mluvenému, odmítají přechodníky jako tvar neživý, který se drží v jazyce jen uměle působením mluvnické. Ti druzí, kteří rádi sahají i po tvarech čistě knižních a vůbec rádi užívají jazyka uměleji ustrojeného, berou přechodník v ochranu, hájí jeho trvání a poukazují na to, že přechodník vůbec není útvar mrtvý, že žije a že to je dokonce vyjadřovací prostředek velmi výhodný a užitečný“ (Bečka, online, cit. 15. 02. 2012).

„V dnešní češtině jsou přechodníky jazykovým prostředkem málo běžným, ale nikoli zanikajícím. Neplatí to především pro přechodník přítomný; s tím se dnes setkáváme poněkud častěji i v novinách, a to především v některých textech politického zaměření, zvláště takových, které mají ráz programu, dokumentu, zdravice, slavnostního projevu apod.“ (Radíme a kritizujeme, online, cit. 15. 02. 2012). Stále více je patrná tendence se přechodníkům vyhýbat. Lidem tato forma slovesa připadá zastaralá a nebo příliš knižní. V ústních projevech se objevují konkurenční formy vyjadřující totéž. V písemných projevech právního nebo diplomatického charakteru, totiž v textech odborného stylu, je situace jiná, tam je frekvence přechodníků vyšší. O frekvenci užití pojednáme v následující kapitole. Teď se podrobněji soustředíme na formy, které mohou přechodníkům konkurovat v češtině a v ruštině.

Podle Emila Dvořáka přechodník je jediný prostředek, který se nenaučíte spontánně, lidský mozek ho „neabsorbuje jako jiné tvaroslovné prostředky českého jazyka“ (Dvořák, online, cit. 15. 02. 2012). Jak víme, v naší době je patrná všeobecná internacionální tendence k zjednodušení jazyka, a v tom vidím, mimo jiné, jednu z příčin vzniku konkurenčních výrazů. Ovšem každý dobrý stylista musí sám poznat, kde je užití přechodníků vhodné, a kde nikoliv „...nelze nikoho do přechodníků nutit“ (Bečka, online, cit. 16. 02. 2012).

Otevřeme-li jakoukoli webovou stránku, periodikum nebo i krásnou literaturu moderní, všimneme si malého výskytu přechodníků. Otevřeme-li dílo Boženy Němcové nebo Aloise Jiráska, najdeme přechodníků rozhodně mnohem více. Vzhledem k tendenci ústupu přechodníku se objevují jiné formy, kterými se současný nebo předčasný děj vyjadřuje. V češtině se setkáme se čtyřmi formami.

- souřadné souvětí
- podřadné souvětí
- slovesné podstatné jméno
- vazba s přídavným jménem

3.1.1 Souvětí souřadné

Učitel si četl knihu, dělaje si poznámky. Význam této věty je, že učitel si četl a přitom si dělal poznámky. Stejný význam můžeme vyjádřit i jinak: *Učitel si četl knihu a dělal si poznámky. Dívka odcházela, usmívajíc se na mě.* Málokdo by už dneska použil v dané větě transgresivum, často ale můžeme slyšet: *Dívka odcházela a usmívala se na mě* (souvětí souřadné, vztah slučovací). Význam věty se nezměnil. *Odešel nepočkav na odpověď* (Dvořák, 1983, s. 61). *Odešel, aniž by počkal na odpověď* (souřadné souvětí, vztah odporovací).

3.1.2 Souvětí podřadné

Vyučiv se, musel do světa. Zaměníme vedlejší větou se spojkou *potom co*: *Potom co se vyučil, musel do světa* (vedlejší věta příslovečná časová) (Němcová, 2008, s. 77). *Zvečera zažehovali ohně a topili do úsvitu, aby zář, padajíc do tmy lesní, plašila úskočné, lité šelmy.* *Zvečera zažehovali ohně a topili do úsvitu, aby zář, když padá do tmy lesní, plašila úskočné, lité šelmy* (vedlejší věta příslovečná časová) (Jirásek, online s. 2, cit. 20. 03. 2012) *A zlibav ji vstal. Jakmile/až/potom co ji zlíbal, vstal* (vedlejší věta příslovečná časová).

3.1.3 Slovesné podstatné jméno

Prohlédnuv veškeré dostupné doklady došel k lepšímu řešení. *Po prohlédnutí* veškerých dostupných dokladů došel k lepšímu řešení. *Odešel* nerozloučiv se. *Odešel* bez rozloučení. *Vstoupila do diskuze* nepochybujíc o správnosti svých postojů. *Vstoupila do diskuze* bez pochybování o správnosti svých postojů. *Zestárnuv*, se změnil nejen vzhledově, ale něco se mu otočilo i v hlavě. *Po zestárnutí* se změnil nejen vzhledově, něco se mu otočilo i v hlavě.

3.1.4 Vazba s přídatným jménem

Neznámá osoba, kráčíc v temnotě, se snažila být potichu a co nejdříve se dostat pryč z místa činu. *Neznámá osoba*, kráčící v temnotě, se snažila být potichu a co nejdříve se dostat pryč z místa činu. *Díval se na ni* zvednuv obě ruce. *Díval se na ni* se zvednutýma rukama. Obdobně jako u vazeb se slovesnými substantivy je nutno vytvořit adjektivní vazbu náležitým způsobem.

3.2 Konkurenční formy přechodníků v ruštině

V ruštině je frekvence přechodníků vyšší, ale nemůžeme si v poslední době nevímat, že se přechodníkové konstrukce stávají čím dál více vzácným jazykovým prostředkem v literatuře, médiích, televizi a při každodenní konverzaci.

Stejně jako v češtině i v ruštině přechodníky mají synonymní varianty. Ve své práci se D. E. Rozental', který je jedním z předních představitelů sovětské a potom i ruské lingvistiky, autorem mnoha příruček a učebnic, věnuje úpravě literárních textů a nabízí konstrukce, kterými by transgresivy mohly být nahrazeny. Píše, že při výběru správné možnosti se musí brát v úvahu jak stylistické, tak i gramatické rysy textu. Přechodníková konstrukce dodává mluvě knižnosti, ale výhodou této konstrukce před vedlejší větou příslovečnou je její stručnost. Srovnajte například: *Когда вы будете читать эту рукопись, обратите внимание на подчеркнутые места.* – *Читая эту рукопись, обратите внимание на подчеркнутые места* (Розенталь, 1994, s. 320 – 322). Podtržená část textu v první větě je věta vedlejší příslovečná časová, v druhé větě je to přechodník, který stručně vyjadřuje též význam. Na druhou stranu výhodou vedlejších vět je přítomnost spojek, které dodávají různé odstíny významu. Tyto odstíny se ovšem ztrácejí, když nahradíme vedlejší větu přechodníkem. Srovnajte například: *Когда он вошел..., как только он вошел..., едва он вошел...* atd. a synonymní variantu *войдя*, která poukazuje pouze na předčasný děj, ale

postrádá jemné časové odstíny. Takže při použití přechodníků ve stejných situacích je třeba nedostatek spojek, pokud je to nezbytné, nějakým způsobem kompenzovat, například lexikálními prostředky: *войдя, он... сразу же (тотчас же, немедленно)*. Přechodníkové konstrukce mohou mít kromě vedlejších vět i jiná synonyma.

1. *Ходил, укутавшись в теплую шубу – Ходил, укутанный в теплую шубу*
пřechodník → přídavné jméno slovesné
2. *Смотрел, высоко подняв голову – Смотрел с высоко поднятой головой*
пřechodník → přídavné jméno slovesné
3. *Торопился, предчувствуя что-то недоброе — Торопился в предчувствии чего-то недоброго*
пřechodník → podstatné jméno slovesné
4. *Читал рукопись, делая выписки – Читал рукопись и делал выписки*
пřechodník → hlavní věta (Розенталь, 1994, s. 320 – 322).

3.3 Shody a rozdíly v užití konkurenčních forem přechodníků v češtině a ruštině

Tab.12: Konkurenční formy přechodníků v ruštině a češtině

	čeština		ruština	
	přechodník	konkurence	přechodník	konkurence
1. souřadné souvětí	Učitel četl knihu, děláje si poznámky.	Učitel četl knihu a dělal si poznámky.	Он читал рукопись, делая выписки.	Он читал рукопись и делал выписки
2. podřadné souvětí	Vyučiv se, musel do světa.	Když se vyučil, musel do světa.	Войдя, он сразу же увидел его.	Как только он вошел, он его увидел.
3. vazba s podstatným jménem	Odešel nerozloučiv se.	Odešel bez rozloučení.	Он торопился, предчувствуя что-то недоброе.	Он торопился в предчувствии чего-то недоброго.
4. vazba s přídavným jménem	Díval se na ni, zvednuv obě ruce.	Díval se na ni se zvednutýma rukama.	Он смотрел на нее, высоко подняв голову.	Он смотрел на нее с высоко поднятой головой.

Zdroj: Розенталь, 1994, s. 320 – 322; Němcová, 2008, s. 77

4. Frekvence přechodníků v dnešní češtině a ruštině

4.1 O přechodnících v současné češtině

Na frekvenci užití přechodníků existují různé názory. První postoj k problematice užívání přechodníků v současné češtině reprezentuje Emil Dvořák ve své monografii *Přechodníkové konstrukce v nové češtině* z roku 1983. I když je to starší publikace, určitě stojí za pozornost. V čtvrté kapitole, s názvem *Přechodníky po stránce stylistické* rozebírá problematiku užití přechodníků v textech. Podle jeho názoru základním stylovým znakem transgresiv je jejich knižnost, tj. omezení jejich užívání jenom na psanou formu jazykových projevů. Běžné přechodníky nepatří do prostředků hovorového stylu, nepotkáme je v „bezprostředně mluvených spisovných projevech, přesto se s nimi setkáme v projevech malé skupiny jedinců, zpravidla v projevech intelektuálního rázu a aspoň z části připravených“ (Dvořák, 1983, s.8 – 10).

V této kapitole také uvádí Dvořák celkový přehled frekvence transgresivů v češtině. Podle něj ústup přechodníků v češtině začíná od nejstarší doby historické.

Tab. 13: Frekvence transgresívů v češtině

Časové rozmezí	Procento transgresiv v textech
40. léta 14. století	11,8 %
40. léta 14. století – konec 14. století	9,5 %
15. století	7,5 %
16. století	7,9 %
17. století	7,1 %
Do roku 1780	3,1 %
Doba obrození	5,35 %
1857 – 1918	2,41 %
1918 – 1945	1,41 %
1945 – 1960	0,64 %
1961 – 1970	0,38 %
1971 – 1978	0,14 %

Zdroj: Dvořák, 1978, s. 85

Další postoj k problematice užívání přechodníků v češtině jsme našli v článku J. V. Bečky do časopisu Naše řeč. Bečka v druhé části svého článku O Přechodníku v současné beletrii shrnul všeobecné zásady užívání přechodníků v beletrii. Podle něj zásady užívání transgresiv v beletrii jsou:

1. Přechodníků se nyní užívá méně než v literatuře starší, zejména přechodník minulý je na zřejmém ústupu, ale přes to je přechodník (vyjma přechodník budoucí) útvar v psaném jazyce stále živý.
2. Spisovatelé dodržují pravidla a zachovávají správné tvary přechodníků.
3. Stylistickou platností přechodníků je připojovat průvodní děj těsně k ději hlavnímu bez porušení jeho dynamiky; této jeho platnosti se využívá s výhodou zejména v bohatém slohu epickém, ve větách uvozovacích a pak ve větách, kde přísudkem je sloveso pohybu nebo duševního dění (Bečka, online, cit. 30. 10. 2011).

Jeden názor jsme převzali z rozhlasového vysílání. 6. října roku 2010 v pořadu Jazykový koutek stanice ČRo Plzeň vysílala rozhovor s členkou katedry jazyků na Ekonomické fakultě ZČU v Plzni Růženou Pískovou, která hovořila o tom, jestli ještě vůbec existuje něco, čím pro dnešního posluchače a uživatele jazyka mohou být přechodníky zajímavé. Podle názoru Pískové přechodníky „jsou mnohem zajímavější, než by se na první pohled zdálo. Dnes jsou možná dokonce zajímavější, než se mohly zdát našim rodičům a prarodičům“ (Šťovíček, Písková, online, cit. 25. 10. 2011). Většinou v každé učebnici nacházíme, že přechodník je tvar zastaralý a archaický. Ve škole se čeští žáci učí o přechodnících, protože je to součást morfolgie slovesa. Přednost v neformální písemné a ústní řeči se ovšem dávala vždy jiným jazykovým prostředkům.

Podle Pískové se však ukazuje, že v poslední době přechodník přítomný a minulý se užívají stále častěji a že nejsou mrtvé, jak se mohlo před dvaceti lety zdát. Myslí si také, že vyšší výskyt přechodníků v dnešní češtině může souviset s větším vlivem angličtiny v celém světě obecně a zejména v České republice. Stále více a více slov je přejímáno z angličtiny. Tím, jak obrovský vliv má tento jazyk na celosvětovou kulturu, je ovlivňována i poptávka po překladech z angličtiny. V angličtině je přechodník hojně a stále využíván. Možnost vyjádřit současnost dějů jinak než větou vedlejší je příznačná pro anglický jazyk. Urychluje to komunikaci, což v dnešním stresujícím a rychlém životním stylu je nezbytné. Nejčastěji se dnes přechodníky objevují v brakové literatuře pro mládež, kde ovšem ne vždy je používán správný tvar, což je autorovou chybou. Podle názoru Pískové „by bylo velice užitečné neprezentovat ve školách přechodník jako okrajový jev jazykového systému, ale spíš o něm hovořit právě ve vztahu k angličtině nebo dalším cizím jazykům, ve kterých se běžně používá. Nejde o to, abychom všichni začali používat přechodníky v běžné mluvě, zkracující naše

projevy a tvářice se při tom jako vzdělanci. K tomu přechodníky určitě nesměřují. Spíš jde o to, abychom začali k tomuto jazykovému prostředku přistupovat bez předsudků a informovaně. Abychom se ho naučili správně a hlavně vhodně používat zejména v psaných textech a přijali myšlenku, že přechodník se nám může za jistých okolností hodit a vůbec nemusí působit v textu archaicky. Koneckonců, praxe současné spisovné literatury je toho dokladem, ať se nám to líbí nebo ne“ (Šťovíček, Písková, online, cit. 25. 10. 2011).

Čtvrtý a poslední názor jsme objevili v blogu Václava Cvrčka, českého jazykovědce a vědeckého pracovníka Ústavu Českého národního korpusu. Uvádí v něm úvahu, kterou mu poslal jeho kolega Vilém Kodýtek 8. července roku 2010. Ve své úvaze V. Kodýtek píše o diskuzi mezi blogery a blogerkami na webovém portálu aktuálně.cz. Předmětem jejich diskuze bylo správné užívání přechodníků. „Nová blogerka Jana Hamplová se na aktuálně.cz raduje ze svého práva blogovat a svěruje se svým novým čtenářům, že její přítelkyně, znaje ji, přijala zprávu o jejím vstupu mezi blogery s rozpaky. Hned třetí diskutující, Monika, novicku velkými písmeny napomíná: správně je přítelkyně, ZNAJÍC, tvar znaje se „užívá pro mužský rod čísla jednotného“. A radí jí, aby se naučila přechodníky (tedy pokud je chce užívat) a odkazuje ji na jednu webovou jazykovou příručku“ (Cvrček, online, cit. 25. 10. 2011).

Blogerka nebyla jediná, kdo komentoval nesprávnost užití přechodníku Janou Hamplovou, výčitek bylo více, celkem pět. Když se na to podíváme z jiné strany, potřebuje se vůbec blogerka žijící na začátku 21. století naučit přechodníky? Podle Viléma Kodýtky to není nutné. „Monika prosazuje to, co stojí v jazykových příručkách a co se nám tvrdí ve škole. Jenomže přechodníky se v češtině užívají velmi zřídka – fakticky se už dlouho nacházejí ve stavu klinické smrti. Pokud je nám čeština blízká nikoli jako živý jazyk, nýbrž (jen) jako pochodeň předávaná generacemi, pak pochopitelně odchylky od jejích starobylých pravidel vnímáme jako hříchy. Před čtrnácti lety jeden z předních jazykovědců právě z tohoto důvodu doporučoval: Vyhýbejme se přechodníkům“ (Cvrček, online, cit. 25. 10. 2011).

Podle Kodýtky už Češi hodně dlouho užívají přechodníky nehledě na rod a číslo, málo z nich zná tvary z příruček a školních učebnic. Tyranizují se pravidly, která nejsou schopni dodržovat dokonce i někteří z jazykovědců. Proč tedy přechodníky užívají mu není zcela jasné. Buď proto, že je vidí v jiných jazycích příbuzných jako je například ruština nebo i

méně příbuzných jako angličtina. Nebo proto, že s jejich pomocí je řeč snadnější a stručnější. Možná také proto, že s nimi se jim zdá řeč velebnější.

Kodýtek si myslí, že se čeština může snadno obejít bez přechodníků. „Když v řeči ale zůstanou i nadále, neznamená to, že budou mít stejnou podobu jako v učebnicích teď“ (Cvrček online, cit. 25. 10. 2011).

„V roce 2018 oslavíme sto let od obnovení samostatnosti českého státu. Projevy k tomuto výročí budou nepochybně znít důstojněji, když se řečníci přidrží starobyklých pravidel. Máme ale jejich tyranii podléhat v běžném životě?“ (Cvrček, online, cit. 25. 10. 2011).

V moderní odborné češtině frekvence přechodníků a přechodníkových vazeb je mnohem vyšší, než v jiných jazykových vrstvách a stylech. Přečteme-li si začátek smlouvy O Evropské unii nebo Lisabonskou smlouvu, najdeme v jejich znění početné množství přechodníků: „Inspirované se evropským kulturním, náboženským a humanistickým odkazem, ze kterého vzešly všeobecné hodnoty nedotknutelných a nezadatelných práv lidských bytostí, demokracie, rovnosti, svobody a právního státu, připomínající dějinný význam překonání rozdělení evropského kontinentu a potřebu vytvořit pevné základy podoby budoucí Evropy, potvrzující oddanost základním sociálním právům, jak jsou vymezena v Evropské sociální chartě podepsané dne 18. října 1961 v Turíně a v Chartě Společenství základních sociálních práv pracovníků z roku 1989, potvrzující svou oddanost zásadám svobody, demokracie a úcty k lidským právům a základním svobodám a zásadám právního státu, přejí si prohloubit solidaritu mezi svými národy při respektování jejich historie, kultury a tradic. Přejí dále posílit demokratickou povahu a efektivní fungování orgánů a umožnit jim tak v jednotném institucionálním rámci lépe plnit úkoly, jež jim jsou svěřeny. Rozhodnutí dosáhnout posílení a konvergence svých hospodářství a zavést hospodářskou a měnovou unii, jež v souladu s ustanoveními této smlouvy a Smlouvy o fungování Evropské unie zahrnuje jednotnou a stabilní měnu. Odhodlání podporovat hospodářský a sociální rozvoj svých národů s ohledem na zásadu udržitelného rozvoje a v rámci dotvoření vnitřního trhu a posilování soudržnosti a ochrany životního prostředí a provádět politiku, která bude zajišťovat, že rozvoj hospodářské integrace bude provázen.....“ „Přejí si dokončit proces započatý Amsterodamskou smlouvou a Niceskou smlouvou s cílem posílit účinnost a demokratickou legitimitu Unie, jakož i zlepšit soudržnost její činnosti, se dohodli změnit Smlouvu o Evropské unii, Smlouvu o založení

Evropského společenství a Smlouvu o založení Evropského společenství pro atomovou energii...“ (Rada Evropské Unie, online, cit. 25. 03. 2012). Podtržená slova v textu jsou přechodníky. Objevují se v každé větě, což znamená, že v odborných textech diplomatického zaměření je to běžný morfologický prostředek.

Obrátíme se na český jazykový korpus, jako poslední zdroj, který nám pomůže při zjišťování frekvence přechodníků. Český národní korpus se skládá z více jednotlivých korpusů, pro naše účely použijeme tři: korpus SYN2010, SYN2009pub a ORAL2008.

SYN2010 je synchronní reprezentativní korpus současné psané češtiny obsahující 100 milionů textových slov. Jsou tam texty z odborné literatury, publikované zejména po roce 1989, a beletristické texty jak starší, tak i moderní. Přičemž 40 procent tvoří beletrie, 27 procent odborné texty a 33 procenta publicistika. SYN2009pub je synchronní korpus psané publicistiky z let 1995 – 2007, celková velikost korpusu je 700 milionů textových slov. ORAL2008 je sociolingvisticky vyvážený korpus neformální mluvené češtiny. Zachycuje mluvu ve výhradně neformálních situacích. Celý korpus zahrnuje 1 000 097 slov (Ústav českého národního korpusu, online, cit. 20. 11. 2011).

Tab. 14 : Přechodníky v českém korpusu

korpus	celkový počet slov v korpusu	počet přechodníků v korpusu
SYN2010	100 000 000	15 235
SYN2009pub	700 000 000	35 349
ORAL2008	1 000 097	0

Zdroj: Ústav českého národního korpusu, online, cit. 20. 11. 2011

Prostým matematickým výpočtem zjistíme, že v korpusu SYN2010 je pouze každé 6 563 slovo přechodník, v publicistickém korpusu SYN2009pub je každé 19 802 slovo přechodník a v mluveném korpusu je výskyt přechodníků nulový.

Z výše uvedených názorů a příkladů dospíváme k závěru, že přechodníky nejsou zcela zaniklým a archaickým prostředkem v současné češtině. Nepoužívají se hojně a běžně, ale můžeme se s nimi setkat jak v projevech psaných, tak v připravených mluvených. V nepřipravených mluvených projevech se vyskytují jenom občas a v mnoha případech se používají jejich nesprávné tvary. Nesouhlasím s tvrzením Viléma Kodýtky v blogu Václava Cvrčka, že moderní blogerka, žijící v 21. století nemá zapotřebí se naučit přechodníky a jeho agitaci se přechodníkům „vyhýbat“. Nemyslím si také, že by se češtiny mohla bez přechodníků obejít, důkazem toho jsou například texty mezinárodních smluv a texty právního zaměření. A proto souhlasím s názorem V. J. Bečky, který dobře ilustruje situaci ve frekvenci přechodníků, Bečka píše: „Přechodník v češtině je útvar sice knižní, dosud však nikoli papírový. Užívá-li se ho s mírou, nezní ve psaném jazyce nijak archaicky. V české mluvnici má dosud pevné místo a tomu, kdo si vypěstuje jemný cit pro jeho užívání, poskytuje vítané výhody stylistické. Nelze tedy přechodníky odsuzovat ani před nimi varovat. Nelze však do nich také nikoho nutit. Autor, který je dobrý stylist, musí sám poznat, čeho k svému výrazu potřebuje. Jestliže pozná, že se přechodníky dobře hodí do jeho slohu, že by jeho sloh bez nich byl ochuzen, nebude se jim zajisté vyhýbat. Právě tak by bylo bláhové, aby se do nich nutil, když se bez nich docela dobře obejde“ (Bečka, online, cit. 20. 11. 2011).

4.2. O přechodnících v současné ruštině

Ve srovnání s češtinou ruština užívá přechodníky ve větším množství případů. Jako rodilá mluvčí mohou říci, že v každodenní konverzaci se v ruském jazyce objevuje velké množství přechodníků. Český lingvista A. Brandner uvádí tabulku slovních spojení s přechodníky často používaných v ruštině a jejich ekvivalenty v češtině:

глядя на него	při pohledu na něho
просматривая тетради	při prohlídce sešitů
улыбаясь	s úsměvem
потупив глаза	se sklopenýma očima
поникнув головой	se schýlenou hlavou
скрестив руки	s rukama založenýma na prsou
смотреть открыв глаза	dívat se se široce otevřenýma očima
уйти не простившись	odejít bez rozloučení

Zdroj: Brandner, 2001, s. 65

Пřechodníky se nyní používají méně ve srovnání s dobou Puškina a Lermontova, s dobou, kdy poezie sloužila k vyjádření citů k milovanému člověku, a to nejen písemně ale i ústně. Stále ale existují situace, kdy jsou přechodníky nezbytné a spojení, která se bez nich těžko obejdou. Výraznou roli v jazykové stylistice hrají přechodníky. Tato forma slovesa pomáhá dosáhnout stručnosti a krátkosti projevu. Na „expresivní krátkost přechodníků“ poukázal Alexandr Sergejevič Puškin, který ve své lyrice i próze přechodníky hluboce a rafinovaně využíval.

„Не мысля гордый свет забавить,
Вниманье дружбы возлюбя,
Хотел бы я тебе представить
Залог достойнее тебя...

Мой дядя самых честных правил,
Когда не в шутку занемог,
Он уважать себя заставил
И лучше выдумать не мог.
Его пример другим наука;
Но, боже мой, какая скука
С больным сидеть и день и ночь,
Не отходя ни шагу прочь!

Служив отлично благородно,
Долгами жил его отец,
Давал три бала ежегодно
И промотался наконец“ (Puškin, online, cit. 10. 04. 2012)

„Наши любовники были в переписке, и всякий день видались наедине в сосновой роще или у старой часовни. Там они клялись друг другу в вечной любви, сетовали на судьбу и делали различные предположения. Переписываясь и разговаривая таким образом, они (что весьма естественно) дошли до следующего рассуждения: если мы друг без друга дышать не можем, а воля жестоких родителей препятствует нашему

благополучию, то нельзя ли нам будет обойтись без нее?“ (Puškin, online, cit. 10. 04.2012).

Jako rodilá mluvčí jsem každý den v kontaktu s rusky mluvícími a usuzuji, že v dnešní řeči je patrný ústup užití přechodníků při každodenní konverzaci, stále ale přetrvávají v publicistice. Příkladem toho jsou články na oblíbeném ruském portálu gazeta.ru „В Москву приезжает основатель знаменитой группы Joy Division и бывший бас-гитарист их наследников New Order - Питер Хук. Отмечая тридцатилетие смерти Яна Кертиса, Хук собрал новую группу The Light и переиграл канонический альбом Joy Division «Unknown Pleasures» (1979) целиком, от начала до конца; в Москве он выступит в рамках концертного тура в поддержку этой пластики. Вокальные партии Кертиса Хук взял на себя, хотя на предыдущих концертах тура к микрофону выходили Моби и Билли Корган из Smashing Pumpkins. Программу «Unknown Pleasures» Хук представит в Москве и Петербурге“ (Peter Hook and The light, online, cit. 12. 04. 2012).

„В московском спорткомплексе «Олимпийский» выступит Rammstein – знаменитые немцы, сумевшие добиться невозможного: прославиться на весь мир, исполняя тяжелую индустриальную музыку на немецком языке. Нынешние концерты проходят в рамках европейского тура «Made in Germany 1995-2011», стартовавшего еще осенью прошлого года“ (Rammstein, online, cit. 12. 04. 2012).

„Так, во второй половине 80-х годов, будучи молодым специалистом с окладом 170 руб., я побывал по путёвкам в 13-ти бывших республиках. Что касается дефицита пива, то эта проблема возникла только после 1985 года, в ходе горбачёвской антиалкогольной кампании. На самом деле, мы были нормальной развивающейся страной (вроде современных Индии и Китая). Таким образом, подводя итоги, я хочу сказать, что из 30-ти лет, прожитых при советской власти, я недоволен только последними тремя“ (Я прожил в СССР 30 лет, online, cit. 12. 04. 2012).

V textu s méně než 200 slovy najdeme 5 přechodníků, což je poměrně vysoký výskyt ve srovnání s češtinou. Stylistické rysy přechodníkových konstrukcí oceňují všichni moderní lingvisté, kteří tvrdí, že tato forma slovesa umožňuje krásně zachycovat děj, mimo jiné

příspějí k dynamice vyprávění. Všechny tyto vlastnosti způsobují jejich široké užití v různých stylistických vrstvách (Розенталь, стр. 320 – 322; Аникина, s. 268 – 269).

Nejlepší a nejpřehlednější způsob, jak zjistit skutečný výskyt přechodníků v dnešní ruštině, je nahlédnout do národního korpusu ruského jazyka, který je dostupný na webu www.ruscorpora.ru.

Na stránkách ruského národního korpusu najdeme veškeré potřebné informace. Stejně jako i v Českém národním korpusu, na webových stránkách ruského korpusu je k dispozici několik druhů korpusů. Je to korpus základní, syntaktický, publicistický, paralelní, nářeční, poetický, mluvený a jiné. Pro nás jsou užitečné a důležité pouze tři, a to základní, publicistický a mluvený.

Do podrobnějšího vyhledávání v korpusu jsme zadali pouze jednu podmínku, a sice, aby se nám ve výsledku zobrazil počet výskytů přechodníků v ruském základním korpusu, v ruském publicistickém korpusu a v mluveném korpusu. Výsledky jsou následující:

Tab. 14 Přechodníky v ruském korpusu

korpus	celkový počet slov v korpusu	počet přechodníků v korpusu
základní	192 840 904	1 676 936
publicistický	113 292 003	484 924
mluvený	9 606 442	21 996

Zdroj: Национальный корпус русского языка, online, cit. 15. 12. 2011

Jednoduchou analýzou výše uvedené tabulky dospíváme k závěru, že přechodníky v ruštině zaniklým tvarem určitě nejsou a stále se hojně užívají. Nejvíce se vyskytují v korpusu základním, kde jsou shromážděny texty představující spisovný ruský jazyk, především to jsou texty z klasické literatury, dramatu a také odborné, oficiální a právní texty. Zhruba každé stopatnácté slovo v těchto textech je přechodník. Menší je počet výskytu přechodníků v korpusu publicistickém. Je to korpus zřízený v roce 2000, obsahuje texty z moderních ruských médií. Otevřeme-li teď ruské noviny, časopis, týdeník nebo deník zhruba

každé dvousté třicáté čtvrté slovo bude přechodník. Nejmenší počet výskytů přechodníků je v korpusu ústním. V ústní řeči pouze každé čtyřsté třicáté sedmé slovo je přechodník (Национальный корпус русского языка, online, cit. 20. 11. 2011).

4.3 Komparace výskytu přechodníků v obou jazycích

Pro přehlednější srovnání výskytu přechodníků v ruštině a češtině se obrátíme na data z dvou jazykových korpusů. Pro větší přehlednost, ke každému z českých korpusů přiřadíme jeden z ruských korpusů, vytvoříme tabulku a výsledky porovnáme.

V srovnávací tabulce jsme názorně ukázali, že v ruštině jsou přechodníky užívány více a hojněji. Nečekaný výsledek nulového výskytu v mluvené řeči Čechů poukazuje na to, že v neformálních situacích žádný z 995 mluvčích, kteří se průzkumu zúčastnili, nepoužil přechodník. Když se ale přechodníky nepoužívají v češtině tak hojně, jak v ruštině, nastává další problém, a to problém překladu, o kterém bude pojednáno v následující kapitole.

Tab. 15: Porovnání ruského a českého korpusu

	čeština	ruština
1)korpus	SYN2010	základní
celkový počet slov v korpusu	100 000 000	192 840 904
výskyt přechodníků	15 235	1 676 936
2)korpus	SYN2009pub	publicistický
celkový počet slov v korpusu	700 000 000	113 292 003
výskyt přechodníků	35 349	484 924
3)korpus	ORAL2008	ústní
celkový počet slov v korpusu	1 000 097	9 606 442
výskyt přechodníků	0	21 996

Zdroj: Ústav Českého národního korpusu, online - Национальный корпус русского языка, online, cit. 21. 11. 2011.

5. Překlad ruských přechodníků do češtiny

5.1 Překlad ruských trangsresívů v beletrii

Umění překladu se vždy považovalo za dobrou schopnost a je také jednou z nejtěžších forem práce s jazykem, a to jak s mateřským, tak i s cizím. Existuje velké množství různých typů překladů: právní, lékařské, synchronní, amatérské překlady (při pomoci přátelům), ale podle mého názoru jedním z nejtěžších druhů překladu je překlad literární, především krásné literatury. Takový překlad vyžaduje nejen perfektní znalost morfologie, syntaxe a jiných jazykových disciplín obou jazyků, ale také disponování obrovskou slovní zásobou, stejně jako rozvinutým smyslem a citem pro jazyk.

A proto si myslím, že nejvhodnější oblast ilustrace překladu ruských přechodníků do češtiny je krásná literatura. Budeme srovnávat překlad dramatu Antona Pavloviče Čechova Tři sestry s originálem, dětské povídky Nikolaje Nosova Neznámkovy příhody a Neználek na Měsíci s jejich překladem do češtiny.

S originálním textem A. P. Čechová budeme porovnávat překlad Ladislava Fikara z roku 1949.

Originál	Překlad
Dějství první	
Ирина в белом платье стоит задумавшись.	Irena v bílých šatech stojí zamyšlená.
Маша, задумавшись над книжкой, тихо насвистывает песню.	Zadumaná nad knížkou tiše si pohvizduje píseň.
Соленый, входя из залы в гостиную с Чебутыкиным.	Solený vejde ze sálu do salonu s Čebutykinem.
Целуя ей обе руки нежно.	Líbá ji něžně ruce.
Маша, напевая, надевает шляпу.	Zpívá a nasazuje si klobouk.
Смеется сквозь слезы.	Směje se v slzách.
Глядит на рамочку, не зная что сказать.	Prohlíží si rámeček a neví, co by řekl.
Благодаря отцу....	Díky otci...
Встает, оглядываясь.	Vstane a rozhlíží se.
Берет Машу за талию, смеясь.	Bere Mášu kolem pasu a směje se.
Два офицера входят и, увидев целующуюся пару, останавливаются в изумлении.	Dva důstojníci vejdou, spatří líbající se párek a zastaví se v údivu.
Ольга в синем форменном платье учительницы женской гимназии, все	Olga v modré uniformě profesorky dívčího gymnasia po celou dobu

время поправляет ученические тетрадки, <u>стоя</u> и на ходу	opravuje školní sešity, <u>ve stoje</u> i při chůzi.
Dějství druhé	
Идёт, отворяет другую дверь и, заглянув в неё, затворяет.	Jde, otvírá druhé dveře, nahlédne dovnitř a zase zavře.
Андрей, нагнувшись к забытой Наташей свече, читает книгу.	Andrej se nakloní ke svíčke, kterou Nataša zapomněla, a čte knihu.
Ферапонт, думая, что Андрей спрашивает его о чем-то...	Ferapont myslí, že se ho Andrej na něco ptal.
Андрей, рассматривая книгу.	Andrej si prohlíží knihu.
Потягивается и не спеша уходит к себе.	Protahuje se a pomalu jde do svého pokoje.
За сценой поёт нянька, укачивая ребёнка.	Za scénou zpívá chůva, chovající dítě.
Увидев Машу и Вершинина, радостно сказал...	Uvidí Mášu a Veršinina a radostně řekne...
Вершинин, подумав, сказал...	Zamysliv se, řekl...
Тузенбах улыбнулся, всплеснув руками.	Tuzenbach spráskne ruce a směje se.
Приходит Солёный и, поздоровавшись, садится за стол.	Přijde Solený, zdraví se s ostatními a sedá si ke stolu.
Тузенбах, сдерживая смех...	Tuzenbach potlačuje smích...
Чебутыкин, идя в гостиную с Ириной...	Čebutykin jde do salonu s Irenou.
Ирина сидит задумавшись.	Irena sedí zamyšlena.
Уходит с Кулыгиным, посвистывая.	Odejde s Kulyginem, hvízdaje si.
Оставшись одна, тоскует.	Zůstane sama, teskně.
Dějství třetí	
Ольга, не слушая Наташу, говорит...	Olga neposlechne ji a řekne ...
Чебутыкин входит; не шатаясь, как трезвый, проходит по комнате.	Čebutykin vchází; nevrávorá, je jako střízlivý, projde pokojem.
Кулыгин спрашивает, подходя к ним...	Kulygin popojde k nim a ptá se ...
Сказал Солёный, глядя на Тузенбаха.	Solený se dívá na Tuzebacha a řekne...
Маша встает и говорит сидя.	Máša vstane, mluví, sedne si.
Ольга испугавшись...	Olga ustrašeně
Ирина, рыдая, спросила...	Irena se ptá vzlykajíc ...
Наташа со свечой проходит через сцену из правой двери в левую молча.	Nataša jde se svíčkou přes scénu, od pravých dveří k levým, mlčí.
Ольга подаёт ему молча ключ.	Olga mu podává mlčky klíč.
Я заложил дом, не спросив у вас позволения.	Vypůjčil jsem si peníze na váš dům, aniž jsem se zeptal vás.
Ходит по сцене молча, потом останавливается.	Chodí po jevišti mlčky, pak se zastaví.
Dějství čtvrté	

Ирина, Кулыгин и Тузенбах , стоя на террасе, провожают Федотика.	Irena, Kulygin a Tuzebach stojí na terase, loučí se s Fedotíkem.
Федотик, взглянув на часы...	Fedotík se dívá na hodinky ...
Солёный проходит в глубине сцены с двумя офицерами; увидев Чебутыкина, он поворачивает к нему.	Solený jde vzadu na scéně se dvěma důstojníky; uviděv Čebutykina, obrací se k němu.
Тузенбах, не зная, что сказать...	Tuzenbach neví, co říci ...
Ирина стоит, задумавшись, потом уходит в глубину сцены и садится на качели.	Irena stojí zamyšlena, pak odejde do pozadí a sedne si do houpačky.
Отчего мы, едва начавши жить, становимся скучны, серы, неинтересны, ленивы, равнодушны, бесполезны, несчастны.	Proč, sotva začneme žít, jsme hned nudní, šediví, nezajímaví, líní, lhostejní, nepotřební, nešťastní.
Наташа стоит за окном, лаская своего мальчика.	Nataša se za oknem mazlí s hochem.
Андрей уходит в дом, читая бумаги.	Andrej odchází domů, čte si v listinách.
Теперь же всё это отжило, оставив после себя громадное пустое место, которое пока нечем заполнить.	Teď se tohle všechno přežilo, ale zanechalo to po sobě hroznou prázdnotu, a ta se musí něčím vyplnit.
Наташа, увидев Кулыгина, вскрикивает; тот смеется и снимает усы и бороду.	Spatří Kulygina a vzkřikne, ten se směje a sundává si vousy.
Три сестры стоят, прижавшись друг к другу.	Tři sestry stojí a objímají se.

Zdroj: Čechov, 1949 – Чехов, 2009, s. 588 – 667

V dramatu A. P. Čechova drtivá většina příkladů jsou scénické poznámky, které se liší od jednotlivých promluv hrdinů. Dalším textem je povídka o Neznámkovi, originál budeme porovnávat s překladem Milana Korejse a Marie Šťastné.

Originál	Překlad
Бублик, <u>узнав</u> о том, что Знайка отправляется в Зелёный город, вызвался отвезти его на машине, и вскоре они уехали	<u>Když se Keksík dověděl</u> , že se Všeználek chystá do Zelení, nabídl mu, že ho tam doveze, a za chvíli odjeli.
Неожиданно все видели, как под влиянием какой-то неведомой силы полицейские поднялись кверху и, <u>потеряв</u> связь с землей, принялись беспомощно кувыркаться в воздухе.	Byli svědky, jak se policajti pod vlivem jakési neznámé síly vznesli do výšky, bezmocně se kouleli vzduchem, <u>jako by se jim propadla země pod nohama</u>
Как раз в это время поступило донесение, что один из деревенских жителей, по имени Колосок, уже отправился к пришельцам из космоса, <u>надеясь</u> получить у них	V tomto došlo hlášení, že jistý venkovan jménem Klásek se už vypravil k vetřelcům z vesmíru, <u>jelikož doufal získat</u> od nich semena obřích rostlin.

семена гигантских растений	
Бедняжки испустили радостный крик, <u>увидев</u> зеленый берег с растущими пальмами, персиками, бананами, ореховыми и апельсиновыми деревьями.	Ubožáci výskali radostí, <u>když spatřili</u> zelený břeh s bujnými palmami, broskvoněmi, banánovníky, ořešáky a pomerančovníky.
Сообразив, что сейчас начнется киносеанс, коротышки бросились занимать места.	<u>Když se</u> človíčekové dověděli, že představení začne co nevidět, nahrnuli se dovnitř
Не <u>разбирая</u> дороги, он забрел на край города наткнулся там на забор и набил на лбу шишку.	<u>Nazdařbůh</u> došel až na kraj města, narazil tam hlavou na plot a udělal si bouli na čele.
<u>Остановившись</u> , он поднял глаза, и увидел на заборе надпись: «Незнайка дурак».	<u>Zastavil se, zdvihl oči</u> , a spatřil na plotě nápis: „Neználek je hlupák“.
Он долго стоял, <u>прижимаясь к забору лбом</u> , а слёзы всё лились и никак не могли остановиться.	Dlouho tu takhle stál <u>s hlavou opřenou o plot</u> , slzy mu tekly proudem a ne a ne je zastavit.
Незнайка задергал плечом, <u>стараясь сбросить её руку</u> , и даже ногой задрыгал.	Neználek ucukl a <u>chtěl ji odstrčit</u> , dokonce i dupl.

Zdroj: Nosov, online, kap. 27 – 29 – Носов, online kap. 27 – 29, cit. 20. 03. 2012

Na základě výše uvedených ukázek z textového materiálu, konkrétně z originálů v ruštině a jeho překladu do češtiny můžeme zformulovat následující závěry:

- V ruštině je užití přechodníků a přechodníkových konstrukcí mnohem častější, než užití stejných jazykových konstrukcí v češtině.
- Při překladu dramatu A. P. Čechova Tři sestry v absolutní většině případů se překladatel snažil zaměnit přechodníky jinými konstrukcemi, které by maximálně odrážely význam příslušného slova, ale zároveň byly jasné a známé čtenářům.
- Pravidlem není, že pro překlad jednoho přechodníku může být užit jenom jeden způsob překladu, takových způsobů je několik a tentýž přechodník může být přeložen jak souvětím se slučovacím poměrem, tak i například větným členem.

5.2 Základní způsoby překladu transgresívů

Na základě těchto závěrů zformulujeme několik základních způsobů, kterými ruské přechodníky a přechodníkové konstrukce mohou být přeložené do češtiny.

5.2.1 Překlad pomocí hlavní věty

První a nejvíce se vyskytující způsob překladu v našem textu je překlad pomocí hlavní věty v souřadném souvětí. Lukáš Provazník ve své bakalářské práci uvádí, že „při překladu přechodníků pomocí věty hlavní se používá obvykle poměr slučovací. Občas je ale možnost rozdělit větu do dvou vět samostatných, obvykle to vzniká při slabší vzájemné vazbě. V našem textu ale kromě poměru slučovacího se také potkáváme s případem, kdy v souvětí jsou věty v poměru odporovacím“ (Provazník, online, cit. 10. 02. 2012).

- *Глядит на рамочку, не зная что сказать. Prohlíží si rámeček a neví, co by řekl.* (slučovací poměr)
- *Встаёт, оглядываясь. Vstane a rozhlíží se.* (slučovací poměr)
- *Берёт Машу за талию, смеясь. Bere Mášu kolem pasu a směje se.* (slučovací poměr)
- *Два офицера входят и, увидев целующуюся пару, останавливаются в изумлении. Dva důstojníci vejdou, spatří líbající se párek a zastaví se v údivu.* (slučovací poměr)
- *Идёт, открывает другую дверь и, заглянув в неё, затворяет. Jde, otevírá druhé dveře, nahlédne dovnitř a zase zavře.* (slučovací poměr)
- *Я заложил дом, не спросив у вас позволения. Вурпůčil jsem si peníze na váš dům, aniž jsem se zeptal vás.* (odporovací poměr)
- *Остановившись, он поднял глаза, и увидел на заборе надпись: «Незнайка дурак». Zastavil se, zdvihl oči, a spatřil na plotě nápis: „Neználek je hlupák“.* (slučovací poměr)
- *Незнайка задергал плечом, стараясь сбросить её руку, и даже ногой задрыгал. Neználek ucukl a chtěl ji odstrčit, dokonce i dupl.* (slučovací poměr)

5.2.2 Překlad pomocí větného členu

Dalším způsobem překladu je překlad pomocí větného členu. Nejčastěji se v našem textu setkáváme s užitím adverbia ve funkci příslovečného určení, také se jmennými tvary adjektiv, které jsou součástí přísudku jmenného, doplňkem a se shodným přívlastkem.

- *Ирина в белом платье стоит, задумавшись. Irena v bílých šatech stojí зamyšленá.* (doplňek)

- *Машиа, задумавшись над книжкой, тихо насвистывает песню. Zadumaná nad knížkou tiše si pohvizduje píseň. (doplňěk)*
- *Ольга подаёт ему молча ключ. Olga ti podává mlčky klíč. (příslovečné určení způsobu)*
- *Ходит по сцене молча, потом останавливается. Chodí po jevišti mlčky, pak se zastaví. (příslovečné určení způsobu)*
- *Потягивается и не спеша уходит к себе. Protahuje se a potalu jde do svého pokoje. (příslovečné určení způsobu)*
- *За сценой поёт нянька, укачивая ребёнка. Za scénou zpívá chůva, chovající dítě (přívlastek shodný)*
- *Он долго стоял, прижимаясь к забору лбом, а слёзы всё лились и никак не могли остановиться. Dlouho tu takhle stál s hlavou opřenou o plot, slzy mu tekly proudem a ne a ne je zastavit. (doplňěk)*

5.2.3 Překlad pomocí přechodníku

Třetí způsob překladu je překlad pomocí přechodníku, který se může zdát na první pohled nejjednodušší, jelikož je to překlad “slovo od slova“, je to způsob nejméně užívaný jak v literárním, tak i v jiném typu překladu. V našem textu se ale několikrát vyskytuje.

- *Вершинин, подумав, сказал... Zamysliv se, řekl... (přechodník minulý)*
- *Уходит с Кулыгиным, посвистывая. Odejde s Kulyginem, hvízdaje si. (přechodník přítomný)*
- *Ирина, рыдая, спросила... Irena se ptá vzlykajíc ... (přechodník přítomný)*
- *Солёный проходит в глубине сцены с двумя офицерами; увидев Чебутыкина, он поворачивает к нему. Solený jde vzadu na scéně se dvěma důstojníky; uviděv Čebutykina, obrací se k němu. (přechodník minulý)*

5.2.4 Překlad pomocí předložky nebo pomocí ustrnulých forem

Transgresív se může překládat i jiným způsobem, například ustrnulým přechodníkem, nebo nevlastní předložkou: *Благодаря отцу, мы сегодня здесь. Díky otci jsme dnes tady. Начиная с прошлого года, ситуация изменяется. Počínaje minulým rokem se situace pořád mění.*

5.2.5 Překlad pomocí vedlejší věty

Podle Lukáše Provozníka a jeho bakalářské práce: „přechodníky jsou nejčastěji překládány vedlejší větou. Hojně užívané jsou věty příslovečná, časová, způsobová, příčinná, přípustková, podmínková, účelová. Někdy je užívána i věta přívlastková“ (Provozník, online, cit. 10. 02. 2011).

- *Отчего мы, едва начавши жить, становимся скучны, серы, неинтересны, ленивы, равнодушны, бесполезны, несчастны. Proč, sotva začneme žít, jsme hned nudní, šediví, nezajímaví, líní, lhostejní, nepotřební, nešťastní.* (příslovečná věta časová)
- *Бублик, узнав о том, что Знайка отправляется в Зелёный город, вызвался отвезти его на машине, и вскоре они уехали. Když se Keksík dověděl, že se Všeználek chystá do Zelení, nabídl mu, že ho tam doveze, a za chvíli odjeli.* (příslovečná věta časová)
- *Неожиданно все видели, как под влиянием какой-то неведомой силы полицейские поднялись кверху и, потеряв связь с землей, принялись беспомощно кувыркаться в воздухе. Byli svědky, jak se policajti pod vlivem jakési neznámé síly vznesli do výšky, bezmocně se kouleli vzduchem, jako by se jim propadla země pod nohama.* (příslovečná věta způsobová)
- *Как раз в это время поступило донесение, что один из деревенских жителей, по имени Колосок, уже отправился к пришельцам из космоса, надеясь получить у них семена гигантских растений. V tom došlo hlášení, že jistý venkovan jménem Klásek se už vypravil k veřelcům z vesmíru, jelikož doufal získat od nich semena obřích rostlin.* (příslovečná věta účelová)
- *Бедняжки испустили радостный крик, увидев зеленый берег с растущими пальмами, персиками, бананами, ореховыми и апельсиновыми деревьями. Ubožáci výskali radostí, když spatřili zelený břeh s bujnými*

palmtami, broskvoněmi, banánovníky, ořešáky a pomerančovníky. (příslovečná věta časová)

- *Сообразив, что сейчас начнется киносеанс, коротышки бросились занимать места. Когда се človíčkové dověděli, že představení začne co nevidět, nahrnuli se dovnitř.* (příslovečná věta časová)

Kromě těchto vět, jak ve své práci uvádí Lukáš Pro vazník, ruský přechodník může být také přeložen: „vedlejší větou příčinnou (*He зная ничего, она получила единицу. Protože nic nevěděla, dostala pětku.*), vedlejší větou podmínkovou (*He прочитав эту книгу, я бы не знал ничего о нашей стране. Kdybych si nepřčetl tu knihu, nevěděl bych nic o naší zemi.*), vedlejší větou přípustkovou (*Желая нам успехов, помочь она нам не могла. Ačkoliv nám přála úspěch, nemohla nám pomoci.*)“ (Pro vazník, online, cit. 10. 02. 2012).

Ukázalo se, že v různých literárních žánrech (drama, povídka) se přechodníky překládají stejnými způsoby, ale v dramatu, na rozdíl od povídky, se nesetkáme často s překladem pomocí vět vedlejších. V povídkách naopak je to nejpoužívanější způsob, kdyžto překlad pomocí přechodníků nebo ustrnulých forem a předložek se v povídce neobjevuje. Musí se brát v úvahu nejenom žánrový rozdíl, ale i doba vzniku samotných textů a jejich překladů. Dělí je více než padesátiletý rozdíl. Jak už bylo uvedeno, v Čechovově dramatu většina předložených příkladů jsou scénické poznámky, které popisují chování a vlastnosti postav, ale i v povídce jsou to příklady z popisu prostředí nebo postav, nejsou ovšem odděleny od samotného textu jako scénické poznámky. V beletrii existují dva nejpoužívanější způsoby překladů přechodníků.

- Pomocí hlavní věty. Ruský přechodník se překládá pomocí souřadného souvětí, v první větě se vyjadřuje děj předčasný nebo současně probíhající s dějem hlavním a v další větě, nebo větách se vyjadřuje hlavní děj.
- Pomocí vedlejší věty. Ruský přechodník se překládá pomocí podřadného souvětí, kde hlavní věta vyjadřuje hlavní děj a věta závislá vyjadřuje děj předčasný, nebo současně probíhající.

Závěr

V naší práci jsme prozkoumali přechodníky z hlediska jejich formálních a funkčních vlastností, jejich frekvenčního výskytu v češtině a v ruštině a poukázali jsme na hlavní metody a způsoby jejich překladu. Po komparaci tohoto morfologického prostředku v obou jazycích jsme došli k určitým závěrům. Zaměřili jsme se na texty oblíbených a všem známým autorů, tyto texty nám pomohly odhalit i ty nejzajímavější případy výskytu různých forem přechodníků. Cílem práce bylo porovnání přechodníků a jejich vlastností ve dvou jazycích, v češtině a v ruštině. Na základě děl krásné literatury jsme ukázali, jak se s těmito konstrukcemi vypořádávají autoři, jak je překládají z jednoho jazyka do druhého.

Došli jsme k závěru, že se čeština s ruštinou stoprocentně shodují v definicích, pokud jde o hlavní vymezení transgresivů. Ukázalo se, že přechodník v ruštině a v češtině je morfologický prostředek, který označuje děje současně probíhající nebo na sebe navazující. Z hlediska syntaktického má přechodník v češtině ve větě funkci atributu verbálního, kdežto v ruštině je to vždy příslovečné určení. V češtině přechodník vyjadřuje vid, slovesný rod, číslo a čas, zatímco v ruštině vyjadřuje pouze slovesný vid. Pro lepší přehled jsme sestavili tabulku rozdílů. Největší z nich byly ovšem tam, kde se přechodníky třídí podle rodu a kategorií, které se v ruštině nevyjadřují.

Celkově se ukázalo, že v češtině je samotný proces tvoření mnohem složitější. Nejzákladnější moment nastává v době, kdy se musí použít správná forma, která závisí nejenom na kmene, ale zároveň na rodu a čísle. K tvoření se používají dva soubory koncovek u přechodníku přítomného a minulého, závisí to na zakončení kmene. V ruštině se k určitému tvaru připojuje pouze jeden soubor koncovek, nezáleží na rodě ani na čísle. U přechodníku minulého v češtině jsou ale výjimky nebo zvláštnosti, které si musíme zapamatovat, například tvoření přechodníku od sloves typu „začít“. Velký počet výjimek a zvláštních případů znesnadňuje tvoření, a proto jsme dospěli k závěru, že nehledě na ruská slovesa, od kterých nelze utvořit přechodník, a na přechodníky od sloves zvratných, na které se musí dávat pozor, v češtině tvoření přechodníků je proces mnohem složitější a vyžadující větší koncentraci.

Poslední dobou přechodníky češtině ustupují, je to tvar slovesa, který se hojně nepoužívá, a když ano, tak pouze v písemných projevech, ale existují tvary a formy, kterými se nahrazují, protože současnost dějů stále existuje a musí se nějakým způsobem vyjadřovat.

K zjištění konkurenčních forem přechodníků v češtině jsme použili několik vět z českých děl 19. století a přechodníky v nich jsme nahradili jinými formami tak, aby se neměnil význam. Některé příklady vět s přechodníkovými konstrukcemi jsme vzali z gramatik a v nich také nahrazovali přechodníky jinými prostředky. U ruštiny jsme se obrátili na práci D. E. Rozentala. Uvádí, že ve většině případů se přechodníkové konstrukce v ruštině nahrazují pomocí vedlejší věty, následuje další způsob - hlavní věta, potom verbální substantivum a verbální adjektivum. Takže se ukázalo, že se tyto formy a možnosti záměny v češtině a v ruštině shodují. Liší se jenom ve frekvenci užívání. Znamená to, že v obou jazycích konkurují přechodníkům především hlavní věty, vedlejší věty, substantiva utvořená ze sloves a vazby s adjektivy.

Ve frekvenci užití se liší nejenom konkurenční formy přechodníků, ale i samotné přechodníky. Po přečtení názorů několika lidí, kteří se zabývají jazykovědou ale i těch, kteří s ní nemají moc společného, jsme usoudili, že v užívání přechodníků v českém jazyce existují dvě hlavní tendence. Přechodníky nejsou zcela mrtvým tvarem, ale jejich užití způsobuje značné problémy rodilým mluvčím, nemluvě o cizincích. „Už hodně dlouho se užívají nehledě na rod a číslo, málokdo zná tvary z příruček a školních učebnic“ (Cvrček, online, cit. 25. 10. 2011). Ústup užívání přechodníků s tím úzce souvisí. Lidé nemají potřebu užívat tvary neznámé a složité. A tak nastává situace, že přechodníky se vyskytují převážně jenom v psaných projevech, nikoliv v ústních. Ústup přechodníků zkoumá ve své práci i Emil Dvořák. Tabulka v kapitole s názvem „Přechodníky po stránce stylistické“ ukazuje v procentech frekvenci užití přechodníků v češtině od 40. let 14. století, podle ní ústup transgresivů začíná už koncem 14. století. Ruština užívá přechodníky ve více případech, o tom můžu posoudit jako rodilá mluvčí. Nejlepší způsob, jak to ověřit a porovnat s češtinou, je použít údaje z jazykových korpusů. Vybrali jsme tři korpusy, které byly srovnávány mezi sebou. Rozdíly ve frekvenci byly ohromné. V českém mluveném korpusu ORAL 2008, ve kterém jsou zachyceny projevy ústní ve výhradně neformálních situacích, výskyt přechodníků byl nulový, to znamená, že ani jeden účastník z 995 nepoužil přechodník, kdežto v ruském mluveném korpusu z přibližně devíti milionů slov, dvacet jedna tisíc bylo přechodníků. Když se ukázalo, že rozdíl je tak významný, nastává další problém, a to problém překladu ruských přechodníků do češtiny.

Vybrali jsme tři díla ruských autorů Čechova a Nosova drama *Tři sestry* a dětské povídky o Neznámkovi, k nim jsme našli jejich překlady do češtiny. Zjistili jsme několik

zásad, především to že ve většině případů se překladatel snaží přechodník zaměnit, a také že neexistuje pravidlo, jak překládat jeden přechodník stejným způsobem. Ve své bakalářské práci student Masarykovy univerzity Lukáš Provázník uvádí základní způsoby, kterými se překládají ruské přechodníky do češtiny. Jsou to překlad: hlavní větou, pomocí větného členu, přechodníkem, pomocí ustrnulých forem nebo předložek a větou vedlejší. Tyto způsoby se shodují s praxí, skoro každý z nich byl představen i v našich textech. Pro širší přehled byly vybrány texty z různých časových období a s různým zaměřením. Ukázalo se, že v drtivé většině případů cítí autoři potřebu přechodník přeložit jinak než přechodníkem, a jenom v situacích, kde to doopravdy nejde, nebo kde to považují za nutné, přechodníkovou vazbu zanechávají.

Seznam použité literatury:

- ADAMEC, P. – HRABĚ, V. *Morfologie ruštiny II*. Brno, 1997
- ADAMEC, P. – HRABĚ, V.- *Russkij sintaksis v sopostavlenii s cheshskim*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982
- BALCAR, M. *Ruská gramatika v kostce*. Praha, 1999
- BAUER, J. – MRÁZEK, R. – ŽAŽA, S. *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy, 2. díl, skladba*. Praha: SPN, 1979
- BRANDNER, A. *Seminární cvičení z morfologie ruštiny*. Brno, 2001
- BRČÁKOVÁ, D. *Sorok kovarnych voprosov česskoj gramatiky*. Praha: Karolinum, 2002
- ČECHOV, A. P. *Tři sestry*. Praha: Umění lidu, 1949
- ČECHOVÁ, M. A KOL. *Čeština- řeč a jazyk*. Praha: ISV, 2000
- HAVRÁNEK, B. – JEDLIČKA, A.- *Česká mluvnice*. Praha: Statní pedagogické nakladatelství, 1981
- NĚMCOVÁ, B. *Babička*. Český Těšín: Ottovo nakladatelství, 2008
- TRÁVNÍČEK, F. – MATHESIUS, B. *Kniha o překládání: příspěvky k otázkám překladu z ruštiny*. Praha: Nakladatelství československo-sovětského institutu, 1953
- TRÁVNÍČEK, F. *Mluvnice spisovné češtiny I – II*. Praha, 1951
- ŽAŽA, S. *Ruština a čeština v porovnovácím pohledu*. Brno, 1999
- АНИКИНА, А. Б. – БЕЛЬЧИКОВ, Ю. А. *Современный русский язык, часть I*. Москва, 1979

ПИРОГОВА, Л. И. *Русский глагол, грамматический словарь – справочник*. Москва, 1999

РОЗЕНТАЛЬ, Д. Э. – ДЖАНДЖАКОВА, Е. В. – КАБАНОВА, Н. П. *Справочник по правописанию, произношению и литературному редактированию*. Москва, 1994

Diplomové práce:

PROVAZNÍK, L. *Přechodníkové obraty v ruském odborném textu a jejich responze v ruštině* [online]. [cit. 10. 02. 2012]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/216751/ff_b_b1/Bakalarka_tisk.txt

Internetové zdroje:

BEČKA, J. V. *O přechodníku v současné beletrii I*. In: *Naše řeč*, roč. 25, č. 5 – 6 [online]. [cit. 30. 10. 2011]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3599>

CVRČEK, V. *Vzpouza přechodníků*. *Aktualně.cz* [online]. [cit. 25. 10. 2011]. Dostupné z: <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/vaclav-cvrcek.php?itemid=10417>

Český národní korpus [online]. [cit. 20.11.2011]. Dostupné z: <http://ucnk.ff.cuni.cz/>

JIRÁSEK, A. *Staré pověsti české*, s. 2 [online]. [cit. 20. 03. 2012]. Dostupné z: <http://ld.johannesville.net/jirasek-01-stare-povesti-ceske?page=2>

Lisabonská smlouva, In: *Rada Evropské Unie* [online]. [cit. 25. 03. 2012] Dostupné z: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:0001:0010:CS:PDF>

NOSOV, N. *Neznámkovy příhody*, kapitola 27 – 29 [online]. [cit. 20. 03. 2012]. Dostupné z: <http://ld.johannesville.net/nosov-01-neznalkovy-prihody?page=27>

Přechodníky. *Internetová jazyková příručka* [online]. [cit. 20. 01. 2012]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?action=view&id=590#nadpis7>

Пřechodníkové konstrukce. *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu* [online]. [cit. 20. 01.2011]. Dostupné z:

<http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/t-layer/html/ch05s05s01.html#zav1.3>

Peter Hook and The light. In: *Gazeta.ru* [online]. [cit. 12. 04. 2012]. Dostupné z:

http://www.gazeta.ru/afisha/2012/02/27_a_4014321.shtml

Radíme a kritizujeme, In: *Naše řeč*, roč. 52, č.5 [online]. [cit. 15. 02. 2012] Dostupné z:

<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5473>

Rammstein. In: *Gazeta.ru* [online]. [cit. 12. 04. 2012]. Dostupné z:

http://www.gazeta.ru/afisha/2012/01/24_a_3973149.shtml

ŠŤOVÍČEK, V. – PÍSKOVÁ, R. Jazykový koutek. In: *Rozhlas.cz* [online]. [cit. 25. 10. 2011]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/plzen/jazykovykoutek/_zprava/prechodniky--799040

Двувидовые глаголы. In: *Русский язык. Энциклопедия русского языка* [online]. [cit. 25. 10. 2011]. Dostupné z: <http://ruskiyyazik.ru/220/>

Национальный корпус русского языка [online]. [cit. 15. 12. 2011] Dostupné z:

<http://ruscorpora.ru>.

НОСОВ, Н. *Приключения незнайки и его друзей*, kapitola 27 – 29 [online]. [cit. 20. 03. 2012]. Dostupné z: <http://lib.ru/NOSOW/nezn1.txt>

ПУШКИН, А. С. *Евгений Онегин*, s. 1 – 4 [online]. [cit. 10. 04. 2012]. Dostupné z:

<http://www.rvb.ru/pushkin/01text/04onegin/01onegin/0836.htm>

ПУШКИН, А. С. *Метель*, s. 2 [online]. [cit. 10. 04. 2012]. Dostupné z:

<http://rvb.ru/pushkin/01text/06prose/01prose/0859.htm>

Я прожил в СССР 30 лет. In: *Gazeta.ru* [online]. [cit. 12. 04. 2012]. Dostupné z:
http://www.gazeta.ru/money/2012/04/10_e_4341549.shtml